

Γιάννης-Ιόλαος Μανιάτης *Έκτωρ Κακναβάτος (1920 – 2010)*

Την Τρίτη 9 Νοεμβρίου έφυγε από τη ζωή ο Έκτωρ Κακναβάτος. Έφυγε ο άνθρωπος κι όχι ο ποιητής, διότι ναι μεν η φυσική απουσία ενός πνευματικού ανθρώπου –και στην περίπτωση του Κακναβάτου η μορφή του ανθρώπου του πνεύματος βρίσκει το ουσιαστικό της περιεχόμενο– είναι κενό σημαντικό και δυσαναπλήρωτο, η προσφορά του όμως μέσα από το έργο του παραμένει και θα παραμένει για καιρό. Ο Κακναβάτος έφυγε στα 90 του χρόνια. Μαζί του έκλεισε ο ποιητικός κύκλος της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, μαζί και η σημαντική υπερρεαλιστική παράδοση που αναπτύχθηκε τον προηγούμενο αιώνα στην ποίησή μας. Το γεγονός του θανάτου ενός ποιητή είναι σήμερα, την εποχή του λαΐφστάιλ και του επιφανειακού λυρισμού, γεγονός που περνάει στα ψιλά των εφημερίδων και των ηλεκτρονικών μέσων: ένα γεγονός ασήμαντο για τον «απλό πολίτη», μια φευγαλέα είδηση που προσπερνά και δεν αγγίζει, σε μια συγκυρία μάλιστα όπου οι κοινωνικές και ταξικές ανισότητες οξύνονται. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον μια τέτοια είδηση μοιάζει ασήμαντη, και η αναφορά της γίνεται σχεδόν υποχρεωτικά, σαν μια σιωπηρή και υποκριτική υποχρέωση απέναντι στους ανθρώπους του πνεύματος. Το γεγονός όμως του θανάτου ενός ποιητή, και μάλιστα ενός σπουδαίου ποιητή –γιατί τέτοιος ήταν ο Κακναβάτος–

είναι ένα σημαντικό γεγονός, που υπερβαίνει οποιαδήποτε νεκρολογία ή μνημόσυνο. Είναι σημαντικότερο από τα αφιερωματικά τεύχη των λογοτεχνικών περιοδικών και τα ντοκιμαντέρ της κρατικής τηλεόρασης. Συνηθίζουμε να λέμε πως όταν «φεύγει» ένας ποιητής σιγεί μια φωνή. Στην πραγματικότητα σιγεί, παύει να υπάρχει, μια συζήτηση, διότι οι πραγματικά μεγάλοι ποιητές δεν είναι απλώς ποιητικές φωνές. Είναι ολόκληρες συζητήσεις. Το ποιητικό έργο που άφησε πίσω του ο Έκτωρ Κακναβάτος ήταν μια τέτοια συζήτηση, μια συζήτηση με πολλούς συνδιαλεγόμενους, μια από τις κορυφαίες μεταπολεμικές συζητήσεις που δημιούργησε η ποίησή μας.

Ο Έκτωρ Κακναβάτος γεννήθηκε τον Σεπτέμβρη του 1920 στον Πειραιά και σπούδασε Μαθηματικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Από πολύ νεαρή ηλικία εμφανίζει ιδιαίτερη έφεση στα γράμματα, παρόλο που αποφασίζει να υπηρετήσει επιστημονικά τις θετικές επιστήμες. Ήδη από τη δεκαετία του 1940, αρχίζει να καταθέτει την ποιητική του παραγωγή, πρώτα σε περιοδικά κι έπειτα εκδίδοντας την πρώτη του ποιητική συλλογή υπό τον τίτλο *Fuga* (1943, ιδιωτική έκδοση). Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της πνευματικής του φυσιγνωμίας και του περιεχομένου της ποίησής του παίζει η σχέση του με τον επίσης σημαντικό ποιητή Δημήτρη Π. Παπαδίτσα.

Την ίδια περίοδο ο ανήσυχος Κακναβάτος παίρνει μέρος στην Εθνική Αντίσταση. Μετά την Απελευθέρωση, το 1947, εξορίζεται αοχικά στην Ικαρία κι έπειτα στη Μακρόνησο. Απολύεται το 1949, μετά την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού. Η σκληρή εμπειρία της εξορίας και του Εμφυλίου Πολέμου θα διαμορφώσουν όμως καθοριστικά το περιεχόμενο της ποίησής του. Λόγω πολιτικών φρονιμάτων του αφαιρείται η δυνατότητα να εργασθεί στη δημόσια εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να μετοικήσει στη Σύρο, όπου για μια τετραετία εργάζεται ως μαθηματικός σε δικό του φροντιστήριο. Η περίοδος της Σύρου είναι κομβική για το έργο του, διότι τότε με παρότρυνση του Παπαδίτσα ξανακατεβαίνει στον ποιητικό στίβο με τη δεύτερη ποιητική συλλογή *Διασπορά* (Πρώτη ύλη, 1961). Πλέον, ο Κακναβάτος δεν είναι ο άγουρος, «ερασιτέχνης» ποιητής της μιας συλλογής, αλλά ένα ενσυνείδητο ποιητικό Υποκείμενο. Τη δεκαετία 1963-1973 διδάσκει στην Αθήνα σε φροντιστήρια μέσης εκπαίδευσης, ενώ εντείνει την παρουσία του στα γράμματα. Από το 1973 έως το 1979 εργάζεται στη Σχολή Μωραΐτη (καταφύγιο την εποχή εκείνη για πολλούς αποκλεισμένους από το Δημόσιο εκπαιδευτικούς αριστερών φρονιμάτων) και το 1979 διορίζεται για πρώτη φορά στο Δημόσιο απ' όπου συνταξιοδοτείται το 1986. Όλη αυτή την περίοδο της διδακτικής του σταδιοδρομίας γράφει και δημοσιεύει ακατάπαυστα έχοντας συνεπή και δυναμική παρουσία στα γράμματα [*Η κλίμακα του λίθου*, Ζάφραντος, 1964, *Τετραψήφιο*, Κείμενα, 1971,

Τετραψήφιο με την έβδομη χορδή, Κείμενα, 1972, *Διήγηση*, Συντεχνία, 1974, *Οδός Λαιστρυγόνων*, Κείμενα, 1978, *Τα μαχαίρια της Κίρκης*, Κείμενα, 1981, *Ανάστιξη του θρύλου για τα νεφρά της πολιτείας*, Κείμενα, 1981, *In perpetuum*, Κείμενα, 1983, *Κιβώτιο ταχυτήτων*, Κείμενα, 1987, *Για τον "Μεγάλο Ανατολικό"* (δοκίμιο), Άγρα, 1991, *Οικισμοί του Μενεσθέα Καστελάνου του Μυστρός*, Άγρα, 1995, *Χαοτικά*, Άγρα, 1997, *Ακαρεί*, Άγρα, 2001, *Υψικαμινίζουσες νεοπλασίες*, Άγρα, 2001].

Η ποίηση του Κακναβάτου ανήκει βέβαια στην παράδοση του υπερρεαλισμού – μια παράδοση που καλλιεργήθηκε τον περασμένο αιώνα στη χώρα μας με συνέπεια και έμφαση – αλλά είναι ιδιόμορφα υπερρεαλιστική. Το ποιητικό Εγώ που καλλιεργεί ο Κακναβάτος είναι ένα ποιητικό Εγώ που συνομιλεί έντονα και αδιάκοπα με την ιστορία και την πολιτική. Υπό αυτή την έννοια είναι ένας –ας συγχωρεθεί ο αδόκιμος χαρακτηρισμός– «μαρξιστής υπερρεαλιστής». Οι έντονες ιστορικές στιγμές του 20ού αιώνα, ειδικά του β' μισού του, είναι συνεχώς παρούσες στην ποιητική του παραγωγή και δεν είναι παρούσες απλώς ως εξωτερικά γεγονότα, ως συμβάντα, ως έξωθεν μαρτυρίες που εισέρχονται στο ποιητικό σώμα περιστασιακά. Είναι δομικά παρουσίες στην ποίησή του, τη διαμορφώνουν, την εξελίσσουν. Η ποίηση του Κακναβάτου έρχεται μέσα από την ιστορία, η ύλη της είναι ύλη ιστορική. Γι' αυτόν το λόγο, είναι ποίηση ρεαλιστική, δηλαδή ορθολογική. Ρεαλιστική διότι είναι άμεση η σχέση της ποιητικής μορφής με το ποι-

ητικό περιεχόμενο, σχέση πάντα διαλεκτική, αλληλοδιαμορφούμενη, και ορθολογική διότι συνομιλεί με το πραγματικό, με τον κόσμο και το περιβάλλον, ως αντικειμενικές προκείμενες που έχουν, ως τέτοιες, τη δυνατότητα να επαναδιαμορφωθούν εντός του ποιητικού σώματος. Ο μαθηματικός Κακναβάτος συνομιλεί συχνά με τον κόσμο της επιστήμης, της τεχνολογίας. Γι' αυτό και η ποιητική του είναι σύγχρονη – ιστορική και κατ' αυτή την έννοια – αλλά και διαχρονική, καθώς δεν έχει ως συνομιλήτή της τις εξελίξεις αλλά τα αξιώματα, και ως ποίηση αξιωματική γίνεται και ποίηση αξιακή, δηλαδή ποίηση των οικουμενικών αξιών. Έτσι, διαμορφώνεται εντός πλαισίου, ενώ είναι όπως είναι κάθε μεγάλη καλλιτεχνική έκφραση, οριακή, ακραία, κοφτερή.

Στο επίπεδο της μορφής, ανήκουσα στον υπερρεαλισμό, είναι ποίηση γλωσσικά ανοίκεια, ποίηση αφιλόξενη, όπως και το περιβάλλον στο οποίο γεννιέται και το οποίο σχολιάζει. Η γλώσσα είναι το σώμα της ποίησης και ο Κακναβάτος αυτό το σώμα το ψηλαφεί καλά, ερωτικά. Δεν είναι απλώς λεξιπλασία αυτό που επιχειρεί, είναι μια νέα γλώσσα που, όπως η γλώσσα των μαθηματικών, την οποία γνώριζε καλά, δεν αλλάζει την πραγματικότητα αλλά απλώς την ερμηνεύει με διαφορετικό τρόπο. Έτσι κι αυτή η ποιητική γλώσσα ερμηνεύει αλλιώς τον κόσμο. Αν ισχύει η περίφημη ρήση του Βιτγκενστάιν πως «τα όρια της γλώσσας είναι τα όρια του κόσμου μου», τότε το ποιητικό σώμα του Κακναβάτου κείται σε μια συνοριακή γραμμή. Κείται, όπως το

κουφάρι ενός άλλου Έκτορα, του ομηρικού, εκτός των τειχών αλλά εντός των ορίων της πολιτείας και της πολιτικής, δεμένο πίσω από το άρμα ενός πανίσχυρου και κραταιού Αχιλλέα, της καθεστηκυίας τάξης, που όμως θα ηττηθεί μετά βεβαιότητα, πέφτοντας θύμα της ίδιας της τής ισχύος, θύμα της αχιλλείου πτέρνας της. Στην περίπτωση του Κακναβάτου, οι λέξεις δεν είναι απλώς σημαίνοντα, είναι σημαίνόμενα, είναι τα κυγλιδώματα αυτής της συνοριακής γραμμής για την οποία έγινε λόγος παραπάνω. Αυτή η ανοικείωση δεν είναι μόνο μια περιοχή αποξένωσης του σημαίνοντος από το σημαίνόμενο, όπως έδειξε ο σπουδαίος Ρώσος φορμαλιστής Βίκτωρ Σκλόφσκι, αλλά η ίδια η αποξένωση, όπως εμφανίζεται στο πεδίο της εργασίας, της πολιτικής, της πραγματικότητας.

Η ποίηση ανιχνεύει τα όρια της πραγματικότητας. Είναι η μεθόριός της. Ως όριο η ποίηση γίνεται αυτομάτως και μια κατάσταση οριακή. Η επικράτεια της είναι επικράτεια έντασης, είναι περιοχή εμπόλεμη. Στη χώρα της ποίησης διεξάγονται μάχες εντός της ψυχής, αλλά κι εντός του κόσμου. Επομένως, η χώρα της ποίησης είναι μια χώρα υπό κρίση. Εκεί συμβαίνουν ακραία, οριακά γεγονότα. Εκεί αίρεται διαρκώς η όποια νομιμότητα, εκεί οι αντιφάσεις, οι εξεγέρσεις και οι παλινωδίες είναι το σύνθηρες. Η ποιητική χώρα του Κακναβάτου είναι μια χώρα υπό κρίση. Κι αν έχουμε κάτι να διδαχθούμε από την ποίηση γενικά, και ειδικά από εκείνη του Κακναβάτου, είναι η διαχείριση αυτής της κρίσης. Διότι η ποιητική χώρα μας το έχει διδάξει αυτό

καλύτερα, διαχρονικότερα, συνεπέστερα και ομορφότερα απ' οποιαδήποτε στρατιά τεχνοκρατών. Τώρα που τελούμε εν κρίσει, μπορούμε να βρούμε ασφαλές καταφύγιο στη χώρα της ποίησης. Όχι για λόγους ψυχαγωγίας αλλά για λόγους παιδαγωγικούς. Οι οριακές καταστάσεις λύνονται με οριακές καταστά-

σεις. Και όσο οριακή και ζωογόνα είναι στο επίπεδο της πραγματικότητας η επανάσταση, άλλο τόσο οριακή είναι στο επίπεδο του στοχασμού η ποίηση. Διότι στην ποίηση συμβαίνουν συνέχεια επαναστάσεις. Αυτό μπορεί να μας διδάξει η ποίηση. Και ο αποθανών ποιητής Έκτωρ Κακναβάτος το ήξερε καλά.

Θανάσης Γ. Παπαβασιλείου

Έκτωρ Κακναβάτος

Κατευόδιο στις αβέβαιες γνώσεις-ποίησης το μυστήριο...

Από το 1943, όταν πρωτοεμφανίστηκε στα ελληνικά γράμματα με τη "Fuga", ο Έκτωρ Κακναβάτος, πρόμαχος της υπερρεαλιστικής φωνής, προσπερνά με απρόσμενες δρασκελιές τους ήχους των ποιητικών εικόνων του, αιφνιδιάζει την αντιθετικότητά τους συναιρώντας τις προθέσεις τους. Οι συγκρούσεις των λέξεων μένουν μετέωρες στον αέρα. Τα εκκρεμή των εμπειρικών ρολογιών κρυσταλλώνουν οργανοειμένα στη μέση της κίνησής τους. Ο λυρισμός, παρότι ακοντιστής από βαλβίδος, πνίγει το στοχασμό του σε βουβά ουρλιαχτά. Οι συνειρμοί του ασυνείδητου στέκουν σαν στήλες άλατος στον *απόγυψο της γένεσης*, με το ένα πόδι προτεταμένο στις *εσοχές του ελαχίστου*. Μυρωδιές από φωτόνια, αγεωμέτρητα φαράγγια, *διεγερμένες εξισώσεις*, κοβάλτιο και *πρωτεϊκά «όχι»* γεμίζουν τον ποιητικό χώρο.

Μερικοί ισχυρίζονται πως είναι καλύτερα να μένει κανείς μακριά από το χρόνο *ανακαλώντας ανιόντα πλημμελήματα κεκοιμημένων*. Η ζωή, *ωάριο με ενδόσπερμα*, είναι μια ακατάπαυστη θλίψη, όμως είναι υπέροχο να ζεις τη ζωή, και δίχως χρόνο ζωή δεν υπάρχει. Ο Κακναβάτος όμως διαφωνεί. *Εμμένοντας αξιωματικά, που πάει να πει ανύμφευτος*, προτιμά μια αιώνια ικανοποίηση, ακόμη κι αν αυτή πρέπει να είναι ακίνητη και παγωμένη, σαν *επίκληση της τετραγωνίζουσας του Δεινοστράτου*.

Η *Αιτιατόνη* του ποιητή δεν θα χάσει ποτέ τη ροδαλή λάμψη απ' το *νόστο της μητέρας*, δεν θα ρυτιδιάσει ποτέ ούτε θα κουραστεί, δεν θα πληγωθεί ποτέ, δεν θα ξεχάσει ποτέ όσα της δίδαξε ο *υβριδικός πλακούντας*, δεν θα σκεφτεί ποτέ κρυφά απ' την *πλατωνική προοράμμη*, δεν θα γνωρίσει ποτέ την *Υβρι*, δεν θα ξεκαβαλήσει